

Munich Personal RePEc Archive

**Monthly Dynamics and Relative Retail
Prices of Agricultural Products
1994–2003**

Bukvić, Rajko

Geographical Institute “Jovan Cvijić” Serbian Academy of Sciences
and Arts

2004

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70619/>
MPRA Paper No. 70619, posted 10 Apr 2016 19:18 UTC

МЕСЕЧНА ДИНАМИКА И РЕЛАТИВНЕ МАЛОПРОДАЈНЕ ЦЕНЕ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА 1994–2003.*

Рајко Буквић**

Сажетак. У раду се анализирају месечна динамика малопродајних цена пољопривредних производа током периода 1994–2003. и њихов однос са ценама индустријских производа и ценама услуга. Емпијска анализа је извршена на основу података о апсолутним ценама производа и услуга које прати званична статистика. Проблеми динамичких анализа у условима инфлаторних поремећаја превазиђени су специфичним поступком прерачунавања динарски изражених цена у номиналном износу на вредности у чврстој валути (немачка марка, односно евро), а на које је затим примењен пондерациони систем официјелне статистике. Тако су добијени месечни подаци о кретањима цена за све производе и услуге, који су затим упоређени с просечним ценама производа и услуга из периода фебруар–децембар 1994, и тиме добијени својеврсни базни индекси цена за све производе и услуге и одговарајуће агрегате (групе производа и услуга).

Добијени резултати показали су да су цене пољопривредних производа током посматраног периода биле убедљиво најниже у поређењу са свим осталим великим групама производа и услуга (цене индустријских производа и цене услуга, односно општи индекс малопродајних цена за целу Републику). Поред тога, цене ових производа биле су готово константно испод њиховог просечног нивоа из 1994, уз изражену тенденцију апсолутног опадања, која је додуше заустављена и преокренута у 2001. години У оквиру велике групе пољопривредних производа, мада су у основи остварене исте тенденције, ипак се могу запазити и одређене разлике у индексима цена за поједине од мањих група (свеже поврће, свеже воће, свежа јаја и свежа риба).

Кључне речи: цене, релативне цене, пољопривредни производи, индекси цена.

Увод

У оквиру мера аграрне политике уобичајена је систематизација која обухвата мере политике цена у ширем смислу (1), мере развојне политике (2), мере за прилагођавање аграрних структура (3) и мере социјалне и фискалне политике (4).¹ У оквирима прве групе мера разматрају се цене у ужем смислу, резерве, кредитирање производње и залиха, као и регулисање размене с иностранством, дакле један доста широк спектар питања и проблема. Очигледно је из тога да у политици цена у аграру не може постојати један јединствени критеријум на основу кога би се она могла одређивати, односно ex-post процењивати. Стога и проблеми релативних цена, или паритета, или када су у питању односи цена између великих агрегата производње (привредне гране, привредне области) – примарне расподеле², у аграру не могу бити сагледавани само с аспекта једног критеријума, ма колико он био важан и обухватан. Чињеница је, поред тога, да су ти критеријуми често међусобно супротстављени, што свакако додатно компликује реализовање политике цена у овом сектору народне привреде, због чега се економска политика најчешће задовољава само дефинисањем критеријума, а не и самих нивоа цена. Изузетак су, наравно, ригидни административни системи, али они за наша разматрања нису од интереса.

* Рад је део истраживања о ценама пољопривредних производа на пројекту *Развој и структурне промене аграрне привреде и руралних подручја* који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

** Институт за економику пољопривреде, Волгина 15, Београд.

¹ М. Тркуља, М. Гајић и Ј. Ковиљко, *Паритети релевантни за аграрну политику*, Суботица, 1980, стр. 1.

² У економској теорији паритети цена и релативне цене сматрају се за синониме: “Релативне цене (паритети цена) – односи вредности у размени међу робама и услугама.” (*Економска и пословна енциклопедија*, Београд, 1994, стр. 1337), док је примарна расподела дефинисана као расподела националног дохотка (или друштвеног производа) која се реализује на тржишту путем механизма цена. (Видети нпр. С. Куколеча, *Организационо-пословни лексикон*, Београд, 1990, стр. 1144). С аспекта нашег рада, ово разликовање (односно идентичност) ових категорија није од интереса.

У раду који следи акценат је на емпиријском сагледавању односа цена реализованих у периоду након стабилизације привреде Србије, односно СР Југославије, кроз примену Програма монетарне реконструкције. Избор малопродајних цена као предмета анализе у одређеној мери, свакако, сужава могућности сагледавања онога што се уобичајено разматра под паритетима у аграру, али с друге стране омогућава шире сагледавање утицаја разних сегмената економске политике на цене, који се у разматрању произвођачких цена не могу обухватити. Наравно, простор и постављени циљеви не дају могућности за комплексно истраживање свих тих утицаја у само једном раду, тако да су у сваком случају потребна и додатна истраживања.

Институционални оквир

Тржиште пољопривредних и пољопривредно-прехрамбених производа спада у осетљивије сегменте националних тржишта, и оно је по правилу чак (или можда, пре свега) и у развијеним тржишним привредама у значајној мери уређено, односно регулисано разним инструментима и институтима, поред осталог и у домену цена. И у нашој земљи (СФРЈ, односно СРЈ а данас Србији) током вишедеценијског развоја постојали су разни облици институционалног регулисања односа на овом сегменту тржишта, од којих су у области цена били карактеристични разни облици административно-нормативних цена – откупне, максимиране, гарантоване, заштитне, оријентационе итд. Ови облици цена, прописивани од стране надлежних државних органа, имали су вишеструке функције, неретко међусобно супротстављене, иако су најчешће агистирали упоредо а знатно ређе и самостално. Процењује се да су ови облици аграрних цена у основи били инспирисани намерама креатора наше аграрне политике да се искористе искуства регулисања аграрног тржишта у Европи, пре свега решења Заједничке аграрне политике ЕЕЗ односно ЕУ³. Ипак, евидентно је да је после 1980. дошло до тенденције сталног редуковања овог инструментаријума аграрне политике, посебно политике цена, тако да су се према Закону о систему друштвене контроле цена⁴ они свели само на заштитне цене основног, малог броја пољопривредних производа. Током последњих пар година, након напуштања овог инструмента⁵, политика цена у области аграра сведена је само на оријентационе откупне цене једног јединог производа – пшенице за програм робних резерви. Данас је, на тај начин, аграрно тржиште у Србији (и Црној Гори), с аспекта цена, готово у потпуности либерализовано, што је и с начелног гледишта прилично спорно.

С аспекта кретања малопродајних цена пољопривредних производа, као и свих других производа и услуга, од значаја су током посматраног периода биле и друге мере и инструменти политике цена и економске политике уопште, а међу њима свакако и разни облици административне контроле цена. Иако су цене крајем 1980-тих у значајној мери либерализоване, утицај административне контроле цена током читаве последње деценије прошлог века био је врло значајан⁶, а у другој половини деценије реализован је и у оквиру других сегмената економске политике, пре свега кроз тзв. антимонополску политику: у периоду 1995–2000, наиме, на снази је била тзв. антимонополска уредба⁷, чији назив и садржај уопште нису били у складу једно с другим – Уредба је у ствари представљала пропис о непосредној контроли цена од стране Владе Републике Србије, односно њеног надлежног министарства⁸ и практично није имала везе с антимонополском политиком, како смо показали на другом месту⁹. Тек после октобарских промена 2000. дошло је до праве

³ М. Р. Милановић и М. Т. Ђоровић, "Тржиште и политика цена агроиндустријских производа", *Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе*, Београд, 2004, стр. 176.

⁴ Закон о систему друштвене контроле цена, *Службени лист СФРЈ*, бр. 84, 1989, с каснијим изменама и допунама.

⁵ Заштитне цене прописивала је Савезна влада закључно са 2001, да би следеће године прихватила захтев Владе Републике Србије и за ту (2002) први пут нису прописане заштитне цене.

⁶ О систему и политици цена, посебно о мерама непосредне контроле цена на савезном нивоу и у републикама, у првој половини претходне деценије видети: Рајко Буквић и Миодраг Илић, "Цене у првој половини деведесетих", *Економика*, бр. 11–12, 1996.

⁷ Уредба о мерама за спречавање и отклањање поремећаја на тржишту изазваних злоупотребом монополског положаја, *Службени гласник РС*, бр. 8, 1995, са изменама и допунама: бр. 42, 1995 и 34, 1996.

⁸ Изменама и допунама поменуте уредбе из средине 1995. предвиђено је да се за промене цена производа и услуга који се налазе на Списку као саставном делу Уредбе мора тражити сагласност министарства надлежног за послове трговине. Списком је обухваћен велики број производа у индустрији, као и одређена производња и услуге из других привредних области (пољопривреда и рибарство, шумарство, саобраћај и везе и стамбено-комуналне делатности и уређење насеља и простора). Обавезно тражења сагласности за повећање цена било је обухваћено укупно око 45% свих производа и услуга које се прате у кретању цена на мало, односно око 55% свих производа у индустрији.

⁹ Видети: Б. Беговић и Р. Буквић, "Институционални аспекти антимонополске политике", *Стратегија развоја Југославије и укључивање предузећа у светску привреду*, Копаоник, 16–18. март 1998, стр. 183. и даље.

либерализације цена¹⁰, која се, као што смо видели, касније проширила у наведеном смислу и на цене пољопривредних производа.

Методолошке напомене

Међусобни односи цена двају или већег броја производа и услуга, односно двеју или већег броја група производа и услуга, константно изазивају пажњу економских теоретичара, стручњака из праксе, и посебно креатора и носилаца економске политике. У теоријским разматрањима, а и у практичним применама, развијен је и коришћен већи број приступа којима се, с мање или више успеха, изражавају и анализирају ови односи.¹¹ У зависности од приступа, и резултата који се добијају, одговарајуће поступке и резултате који следе из њихове примене можемо пронаћи у литератури под различитим називима, како је већ истакнуто.

Најједноставнији међу овим, бројним, приступима заснива се на простом поређењу (апсолутних) цена двају производа, при чему се добијени односи могу изражавати у виду коефицијента или индекса (помножено са 100), и показују какви су односи (апсолутних) цена посматраних производа, и како се они крећу у времену (ако се разматра низ апсолутних цена тих производа у више временских пресека – више месеци, или година). Ограничења овог приступа су бројна и постављају захтеве за избором другачијих поступака, којима ће та ограничења бити превладана, или бар минимизована¹². Већи број примењиваних методолошких решења одликује одређени степен прилагођености оваквим, бројним и често сложеним, захтевима, а њихов конкретан избор зависи не само од потреба истраживања, већ и од афинитета самих стручњака који их користе.

У анализи која следи биће примењен један, по идеји доста једноставан, али технички прилично тешко изводљив приступ, за који се надамо да ће моћи да удовољи потребама анализе паритета цена пољопривредних производа у једном тако дугом временском периоду као што је период 1994–2003. године. Званична статистика обрачунава индексе цена коришћењем пондерационе шеме, која сваком производу чија се цена прати додељује одређену “тежину” с којом он учествује у формирању агрегатног индекса цена, односно индекса цена који се сваког месеца обрачунава и објављује, и који служи за веома различите аналитичке и друге потребе. Ова “тежина” (или пондер) одређује се за сваки производ, односно услугу, на основу његовог значаја у потрошњи становништва, и мења се, по правилу, у одређеним временским интервалима. Техника обрачуна индекса на основу пондера омогућава да се, полазећи од појединачних апсолутних цена и индекса цена добијених на основу њих, за сваки производ или услугу, добију и индекси цена за њихове агрегате (нпр. индекси цена пољопривредних производа, или прехрамбених производа, или још уже нпр. расхладних апарата за домаћинство, школског прибора, течних горива и мазива и сл.). Заводи за статистику прате цене великог броја производа и услуга (у нашим условима на листи цена на мало производа и услуга које се прате налази се преко 420 појединачних производа и услуга, с тим што се повремено ова листа мења и прилагођава актуелним условима потрошње и живота становништва).¹³

Међусобним поређењем овако добијених индекса цена појединих производа и услуга, као и њихових група, могу се добити показатељи њиховог међусобног односа. Једноставан количник индекса два производа – услуге показиваће својом величином чија се цена (од посматрана два производа – услуге у датом месецу,

¹⁰ Одлазећа републичка влада укинула је, између осталог, и ову уредбу (Уредба о престанку важења Уредбе о мерама за спречавање и отклањање поремећаја на тржишту изазваних злоупотребом монополског положаја, *Службени гласник РС*, бр. 36, од 11. октобра 2000). Занимљиво је истаћи реакције нових власти – уместо захвалности што је укинут један веома лош пропис, који је фактички служио за селективну али веома обимну контролу цена, нове власти су почеле да се жале на пакост својих претходника (*sic!*) и да у укидању те уредбе траже оправдање за висок раст цена до којег је дошло крајем 2000. (Видети: Р. Буквић, Антимонopolска политика у СРЈ – наставак пута у Њорсокак, *Економика предузетништва*, бр. 3, 2001.)

¹¹ Детаљан преглед и разматрање предности и недостатака ових приступа дати су у ауторовој дисертацији *Регионални аспект примарне расподеле у југословенској привреди*, Београд, 1997, глава 2, стр. 47–75.

¹² Пре свега, у случају потребе да се анализира већи број производа поставља се питање избора производа који ће представљати репер (или еталон за поређење), дакле производа у односу на који ће се посматрати нивои (и кретање) цена свих осталих посматраних производа. Овај се проблем решава, наравно, у зависности од природе самог проблема, на основу потреба саме анализе, прихватањем некаквих конвенција и сл. Међутим, ако се појави потреба да се у анализи добију резултати за одређене агрегате – групе производа и услуга, или пак читаве делатности (групације, гране, па и привредне области), што је иначе чест случај, онда се овакав приступ показује као потпуно немоћан.

¹³ Видети: *Статистика цена – номенклатуре производа и услуга за прикупљање цена и пондери за индексе цена*, Савезни завод за статистику, Београд, 1998.

или години и сл.) брже променила¹⁴. Исто то важи и за поређење индекса појединих група производа, добијених на горе поменути начин, помоћу одговарајућег груписања и пондерисања.

Овакав, у основи прилично једноставан, поступак статистике омогућава нам да на основу цена појединачних производа и услуга, а у складу са својим посебним потребама, формирамо и сопствене групе производа, односно услуга, и да пратимо кретања њихових цена, појединачно или групно, на један доста објективан начин. Међутим, у нашим условима, у којима је у последњих десетак и нешто више година било и периода (релативне) монетарне стабилности, с веома малим стопама инфлације, или и без ње, као и периода великих инфлација, па и једне од најразорнијих хиперинфлација у светској привредној историји, уз бројне деноминације, увођење нове новчане јединице¹⁵, и сл., једноставно манипулисање индексима које на основу апсолутних цена (у текућим динарима) обрачунава статистика практично није могуће. С обзиром на све то, као и на потребе нашег истраживања, било је нужно извршити одређену модификацију горе описаног поступка званичне статистике. Изабрано је решење које се састоји у превођењу апсолутних нивоа цена производа и услуга у цене изражене у неком чврстом, реалном изразу, а ту се само од себе наметнуло прерачунавање цена у немачке марке (односно, евре као валуте која је почетком 2002. заменила већину националних валута европских земаља). Уз решавање и одређених других проблема¹⁶, тиме је омогућена примена идеје коју користи званична статистика, и добијени су резултати који ће бити презентовани у наредном излагању.¹⁷

Применом раније образложеног поступка обрачунали смо индексе цена за посматране производе, односно услуге, појединачно, као и по групама, за Републику Србију као целину¹⁸. Претходно је, међутим, морао бити решен још један важан и осетљив проблем. Као и увек када се раде динамичке анализе, а с индексним бројевима посебно, поставља се, наиме, значајно питање: шта треба да буде основа (“база”) према којој се мере промене које индекси изражавају.

Најчешће се за аналитичке потребе као база бира почетак анализираног периода (прва година, или ако се ради с месечним подацима, први месец), што, међутим, понекад није добар избор. Може се десити, наиме, да је та прва година (или месец) по нечему екстремна, изузетна, па ће и индекси обрачунати према тој бази бити нереални¹⁹. Ако се посматра већи број производа, односно услуга, на значају поред наведеног добија и тзв. ценовна структура у овом базном периоду (овој години, односно месецу), наиме апсолутне цене посматраних производа и њихови односи мењају се из периода у период, па је питање колико је њихов међусобни однос успостављен у једном временском пресеку реалан и колико може да служи као некаква база за поређење²⁰. У нашим условима, са честим и великим упливом државе, израженим поред осталог и у директним интервенцијама у области цена (директно одређивање цена од стране државе, тј. њених органа), тај проблем свакако је често добијао на тежини и значају. Све ово наравно важи и када је у питању анализа на месечном нивоу, и када треба одабрати базни месец. У овом случају, међутим, појављује се и један

¹⁴ Очигледна је аналогија с показатељима који се добијају поређењем апсолутних нивоа цена двају или више производа. Међутим, треба нагласити да овде, када се, дакле, ради с индексима, добијени показатељи не могу да покажу који производ има апсолутно већу (или мању) цену, већ само која се од те две цене брже, односно спорије, мењала.

¹⁵ Подсећања ради, само током прве половине претходне деценије извршене су три деноминације динара, током које је са вредности националне валуте “избрисано” укупно шеснаест нула (30. јуна 1992. једна, 30. септембра 1993. шест и 31. децембра 1993. године девет), а 24. јануара 1994, са стартом *Програма реконструкције монетарног система и стратегије економског опоравка СР Југославије*, уведена је нова новчана јединица – нови динар, која је вредела 13, а убрзо затим 12 милиона дотадашњих динара.

¹⁶ Наравно, пре свега је у питању избор курса стране валуте (односно, немачке марке) који ће бити коришћен за овај прерачун. Званични девизни курс, по правилу, не може да одговара, јер најчешће није био реалан, па смо се определили за тзв. реални курс, дакле курс који је у одговарајућем периоду (месецу) важио “на улици”. У периодима када није било већих монетарних потреса, ово решење је релативно лако применити. Међутим, проблеми се појављују с периодима у којима је инфлација била велика, као што би биле рецимо 1992. и 1993, а такође и 2000. година. Као што је истакнуто, 1992. и 1993, као и јануар 1994. из ове анализе су изостављени.

¹⁷ Видети детаљније у раду: Р. Буквић, “Цене комуналних услуга 1994–2001.”, *Економика предузетништва*, бр. 1, 2002.

¹⁸ Треба истаћи да је, због познатих догађаја на Косову и Метохији, територијални обухват цена у Републици Србији силом прилика био промењен, тако да од краја 1998. године нису праћене цене на територији ове Покрајине.

¹⁹ Типичан пример за ово био је избор 1952. као базне године за практично сва статистичка (и на основу тога – остала) истраживања у бившој СФРЈ. Та је година, наиме, по много чему била екстремна, и по резултатима знатно неуспешнија и од претходне, 1951, и од потоње, 1953, и као таква фактички је повећавала све индексе који су у односу на њу обрачунавани. Какви су отуда проистицали нереални показатељи и колико је тиме било нането штете објективном сагледавању развоја бивше Југославије може се само нагађати.

²⁰ Овај проблем и његове импликације посебно су и детаљно анализирани у тексту: Р. Буквић и Б. Хинић, “Временске серије у сталним ценама и проблем преласка на неоригиналну базну годину”, *Економска мисао*, бр. 4, 1992.

додатни проблем – утицај сезонских фактора, који се испољава у различитим нивоима и кретањима цена појединих производа у одговарајућим сезонама, дакле у одговарајућим месецима, а што је нарочито карактеристично управо за цене пољопривредних производа.

Имајући све наведено у виду, јасно је да избор базног периода и његово образложење нису били, и не могу бити, нимало лаки. Као базни период у овом раду прихватили смо просечне цене остварене у 1994. (изузимајући, наравно, јануар). При томе смо, јасно, свесни стварних и могућих мањкавости тог избора²¹, али смо се руководили чињеницом да је то година²² у којој су постављене основе реалног утицаја тржишта након хиперинфлационог слома из 1993, и која представља, не само из тог разлога, почетну годину једног релативно хомогеног периода. При томе смо се определили, узимајући у обзир значај сезонског фактора, да избегнемо везивање индекса за некакав “базни” месец, већ смо примењивали обрачун индекса за просек одговарајуће године. У том смислу резултати који ће бити изложени не представљају континуелне серије у смислу који је уобичајен код динамичких анализа, већ пре одређени вид индекса нивоа у односу на нивое одговарајућих цена остварене током 1994. (одређена врста базних индекса, дакле), а што свакако треба имати у виду приликом тумачења резултата.

Емпиријска анализа

Општи поглед на кретање малопродајних цена у посматраном периоду може се добити посматрањем кретања укупног индекса цена, као и индекса основних макро група производа и услуга. Поред глобалног индекса, као основни индекси у складу с праксом званичних статистичких органа посматраћемо следеће макро групе производа, односно услуга: робе (у оквиру тога пољопривредне и индустријске производе) и услуге.

Кретање општег индекса цена и индекса цена ових четирију макро група производа и услуга (цене роба, цене пољопривредних производа, цене индустријских производа и цене услуга) приказано је на Графикону 2.

На Графикону 4 приказано је кретање овако обрачунатих индекса цена за пољопривредне производе укупно и за четири главне групе пољопривредних производа, онако како их прати и званична статистика, наиме: свеже поврће, свеже воће, свежа јаја и свежа риба.²³ Учешће ових група производа у укупном индексу (збир њихових пондера) приказано је на Графикону 1. Највеће је, свакако, учешће индустријских производа (73,87%), због чега се кретање општег индекса малопродајних цена (графикон 2) у највећем делу преклапа с кретањем цена индустријских производа. Учешће цена услуга у општем индексу малопродајних цена је 22,04%, дакле скоро четири пута мање. Учешће пољопривредних производа у укупном индексу малопродајних цена у квантитативном смислу доста је скромно – свега 4,09% (односно, по посматраним групама производа 1,60%, 1,19%, 1,00% и 0,30%, респективно), али је наравно њихов значај у ствари знатно већи, ако се има у виду карактер ових производа односно потреба које они задовољавају.

У оба наведена графичка приказа (Графикон 2 и Графикон 4) основа (“база”) је просек одговарајућих цена за период фебруар–децембар 1994. године, као у значајној мери релевантан период.

Најзад, потребно је подвући да резултате изложене у овом раду треба сматрати почетним кораком у истраживању паритета малопродајних цена пољопривредних (и прехрамбених) производа у привреди Србије током транзиционог периода. Обиље емпиријске грађе и резултати до којих се већ до сада дошло

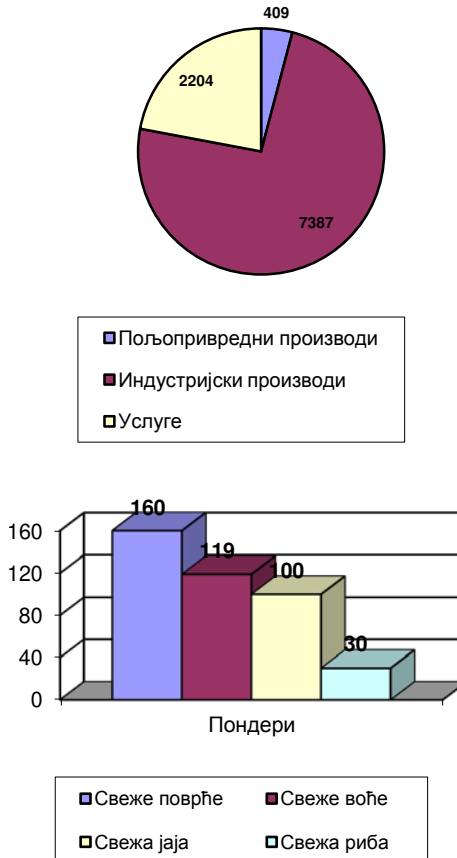
²¹ Узимајући у обзир све што је уследило током овде посматраног периода (последнице распада земље, рат у окружењу, апсолутно и релативно сиромашење становништва и др.) јасно је да почетак периода не може механички да се пореди са његовим крајем. То се уз остало испољава и у значајно различитој структури потрошње становништва, што свакако треба имати у виду приликом разматрања ове као и свих других сличних анализа.

²² Треба нагласити да је 1994. у погледу инфлације била најстабилнија у новијој привредној историји земље: у периоду фебруар–децембар, када је примењиван *Програм монетарне реконструкције*, према званичним подацима није забележен раст цена. Ти подаци показују, додуше, пораст цена и у фебруару 1994, али у питању је раст остварен у неколико последњих дана уочи старта *Програма реконструкције монетарног система и стратегије економског опоравка СР Југославије*, будући да по методологији статистичког праћења цена индекс цена за један месец обухвата промене цена у периоду од 21. у претходном до 21. у текућем месецу.

²³ Ове групе обухватају следеће појединачне производе: свеже поврће (кромпир за људску исхрану, пасуљ, стари црни лук, шаргарепа за људску исхрану, цвекла, спанаћ, зелена салата, сладак купус и карфиол, као стално свеже поврће, и свеж краставац, грашак у махунама, боранија, свеж парадајз, свежа паприка /бабура или обична/ и лубенице, као сезонско свеже поврће), свеже воће (очишћени ораси, јабуке за јело, крушке за јело, грожђе за јело, лимун и поморанце, као стално свеже воће, и трешње, јагоде баштенске, малине, кајсије, брескве и шљиве за јело, као сезонско свеже воће), свежа јаја (кокошја јаја) и свежа риба (свеж шаран и свежа пастрмка).

омогућава знатно прецизније и адекватније резултате, посебно на динамичком плану (месечни приказ кретања и паритета цена), као и проширивање анализе на појединачне производе. С друге стране, потребно је у наредним анализама укључити и проблеме узрока одговарајућег кретања малопродајних цена производа уопште, као и цена пољопривредних производа.

Графикон 1. Учешће у укупном индексу малопродајних цена (=10.000)

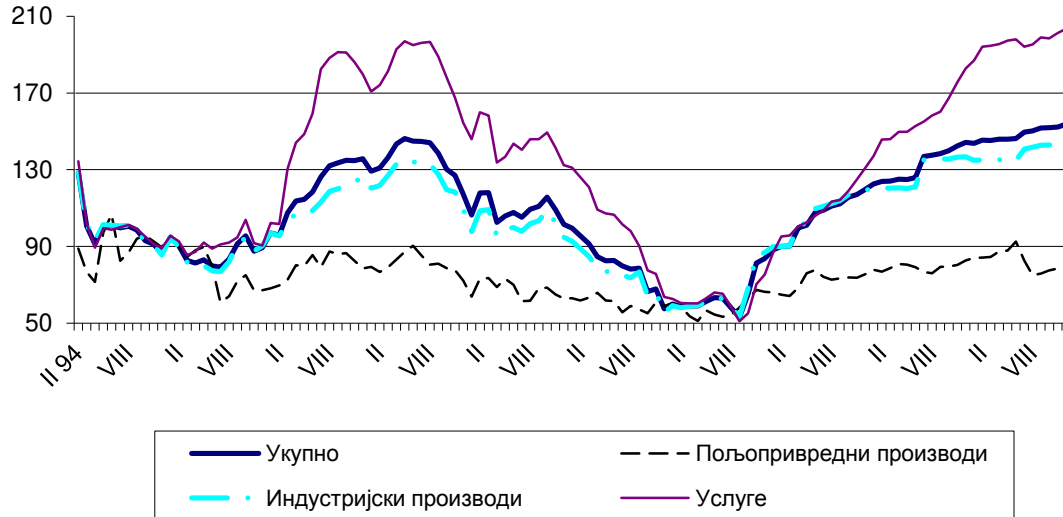
Извор: *Статистика цена – номенклатуре производа и услуга за прикупљање цена и пондери за индексе цена*, Методолошки материјали, бр. 382, Савезни завод за статистику, Београд, 1998.

Идентификовање тих фактора врло је неизвесан и нимало лак посао, и захтева посебне анализе. При томе, посебно треба обратити пажњу и на утицај самих инфлаторних кретања, као аутономног фактора. Већ је истакнуто, наиме, да у условима високе инфлације, какви су постојали нпр. у 2000, по правилу долази и до раста варијабилитета релативних цена, па их је онда знатно теже идентификовати и анализирати. У економској литератури је већ одавно уочено да на кретање релативних односа цена утиче већи број фактора, и да су то, по правилу, исти они фактори који делују на кретање цена уопште. Међутим, када резултат деловања свих тих фактора – кретање, односно пораст цена – од појединачног пораста, односно раста малог интензитета прерасте у општи раст, високог интензитета, дакле у инфлацију, онда он постаје аутономан фактор који својим деловањем изазива бројне друге последице, међу којима се издваја и утицај на кретање релативних цена.²⁴ Ипак, треба истаћи да резултати добијени у овом истраживању не показују корелацију између кретања релативних цена (датих најгрубље, као распон, тј. количник релативних цена три посматране велике групе производа и услуга – пољопривредних и индустијских производа и услуга) и инфлације, већ управо обрнуто, што је свакако резултат који заслужује посебну пажњу и анализу. Ако се као показатељ

²⁴ Бројне анализе у развијеним земљама показале су да код тог утицаја постоји висока позитивна корелација између висине инфлације и варијабилитета релативних цена. У нашим условима такве анализе су углавном недостајале, једину је направила Л. Јурковић, још крајем 1980-тих година, с истим општим резултатом и закључком. (Видети: Л. Јурковић, "Југословенска инфлација проматрана кроз цијене произвођача индустијских производа", *Југословенски економисти о инфлацији*, Београд, 1989.)

инфлације користи опадање вредности домаће валуте у односу на (неку) страну, у овом случају наравно то је немачка марка, онда се добија да је кретање релативних цена негативно корелисано с кретањем курса (видети графикон 7) – коефицијент корелације у апсолутном смислу није посебно изражен (-0,28), али већ својим знаком, као и ниском вредношћу (у апсолутном смислу) сугерише да утицај овог фактора на распоне релативних цена у посматраном периоду није постојао. Као што се види на графикону 7, посебно је илустративно кретање после октобра 2000. године, када је кретање курса стабилизовано а када распони релативних цена почињу да бележе константан и врло велики раст.

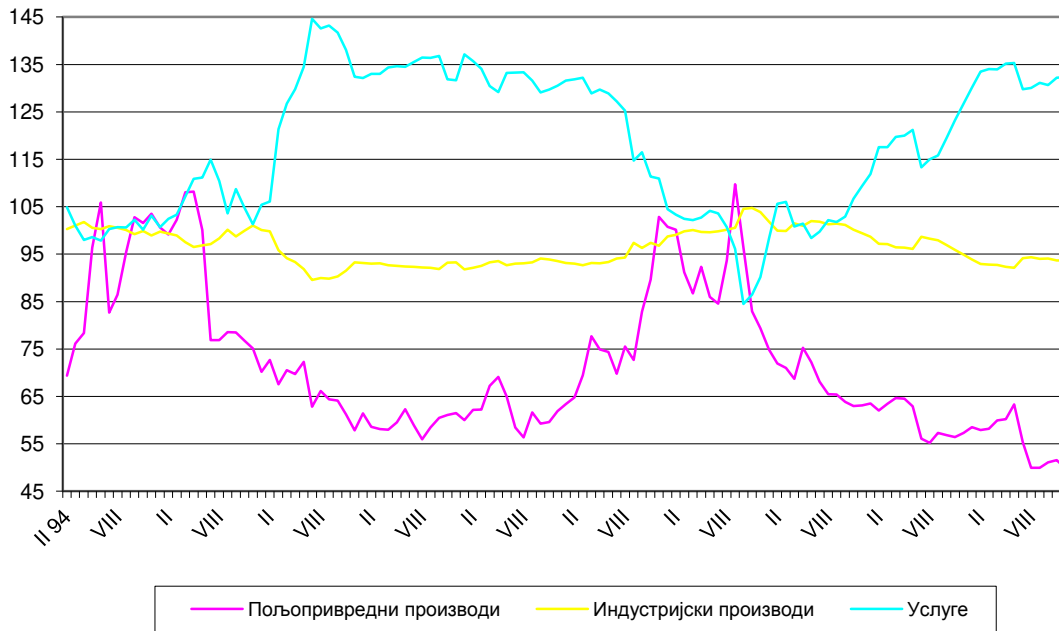
Графикон 2. Индекси цена основних група производа и услуга, 1994–2003. (фeбруар–децембар 1994=100)

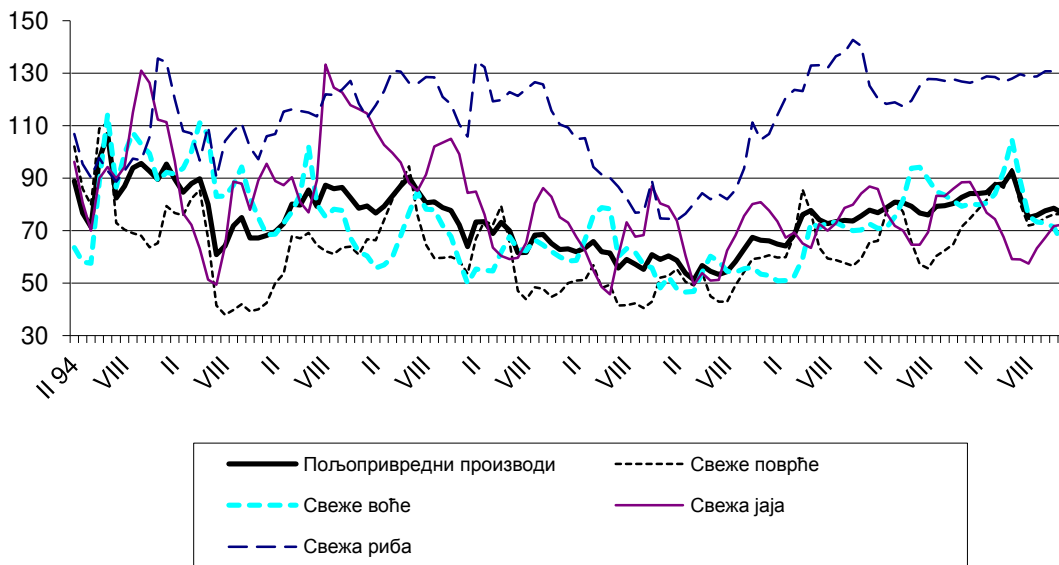
Основни налази из извршене анализе, барем на овом глобалном нивоу, састоје се у следећем. Као што се види на Графикону 2, пољопривредни производи су готово током целог периода имали убедљиво најмање вредности индекса цена на годишњем нивоу (једино представљено испрекиданом линијом). Поред тога, цене пољопривредних производа током целог посматраног периода биле су испод просека, бележећи уз то сталну тенденцију опадања, која је заустављена и преокренута тек 2001. Овако неповољни индекси цена пољопривредних производа, наравно, нису никакво изненађење, и по ко зна који пут потврђују познате чињенице о пољопривредним производима као "социјалном амортизеру". На овом графикону се запажа да је посматрани период, према оствареном кретању цена, могуће поделити на више засебних, у извесној мери хомогених потпериода. Први од тих потпериода, који карактерише релативна стабилност цена, завршава се почетком 1996. (тачније у марту те године), када су одједном "искочиле" цене услуга, иако су, у ствари, цене пољопривредних производа нешто раније (у јулу 1995) забележиле значајно одступање, али у супротном смеру. Период нестабилности и великих разлика у кретању цена трајао је потом практично до краја 1999, најпре уз повећавање ових разлика а затим њихово смањивање. Наредни потпериод представља фактички сама 2000. у којој су све цене доспеле до минимума, спустивши се на ниво од 51% (услуге) до 58% (пољопривредни производи) својих цена из 1994. Након овога долази до поновног раста свих цена, уз значајно повећавање разлика у стопама раста посматраних великих група производа, односно услуга. Заустављање тенденције апсолутног погоршавања вредности индекса цена пољопривредних производа после 2000, и њихов благ опоравак, међутим, не би смело да завара, будући да је у релативном смислу управо ово период великог заостајања цена пољопривредних производа у односу на цене других великих овде издвојених група. Занимљиво је истаћи да су у 2000. цене пољопривредних производа имале најповољније релативне цене у односу на све друге групе, иако се мора нагласити да је тај резултат остварен уз општи минимум за све групе производа и услуга (и општи индекс цена и индекси цена свих посматраних група износили су у тој години у просеку нешто преко 64, а код пољопривредних производа и услуга нешто преко 62).

Сва наведена кретања рефлектују се и на графикону 3.

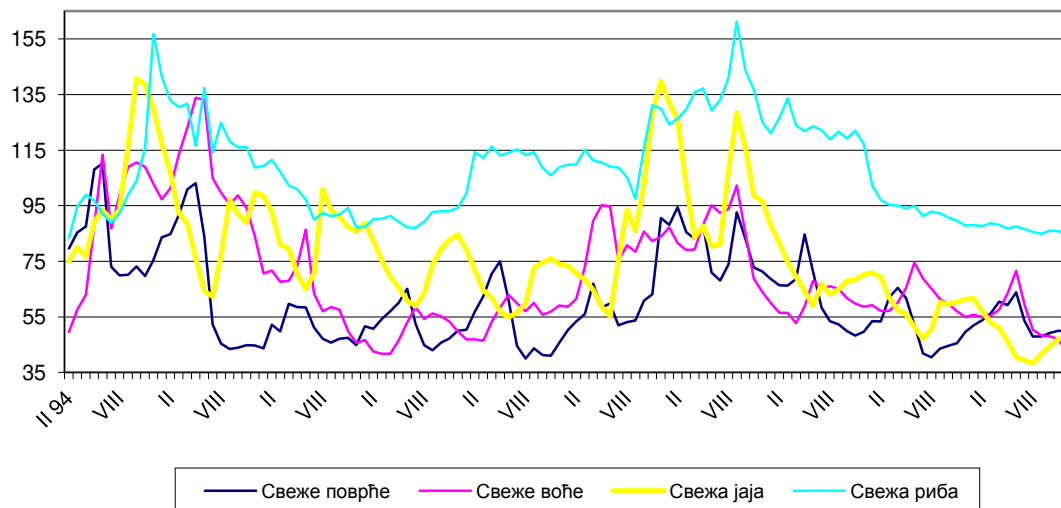
Графикон 3. Паритети цена основних група производа и услуга у односу на просек малопродајних цена

Графикон 4. Индекси цена пољопривредних производа и њихових група, 1994–2003. (фебруар–децембар 1994=100)

Графикон 5. Паритети малопродајних цена основних група пољопривредних производа у односу на просек малопродајних цена

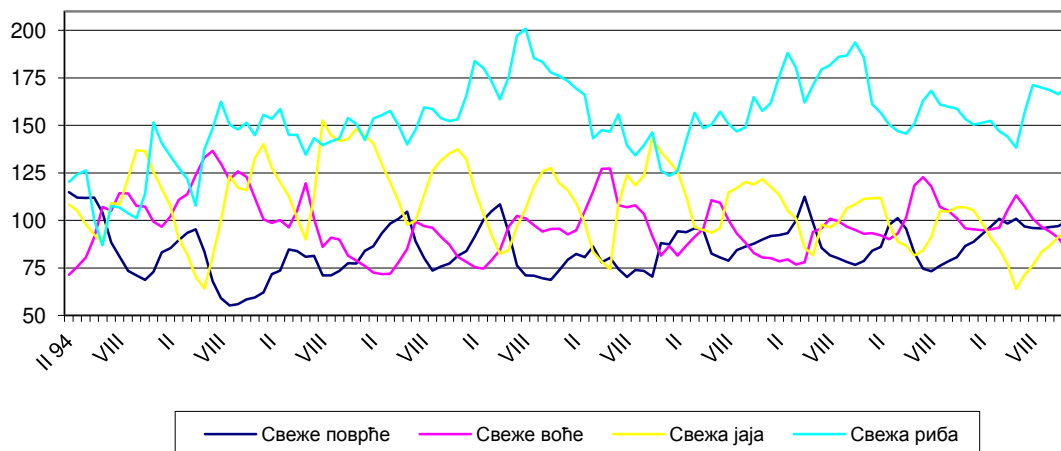

Као што се може видети на графикону 3, паритети цена овако одређених група производа и услуга у односу на општи ниво малопродајних цена показују још јасније колико су цене пољопривредних производа током посматраног периода биле ниже и у односу на просек малопродајних цена и у односу на друге макро групе производа и услуга које су овде издвојене.

Овај графикон, међутим, показује и нешто друго: паритети цена пољопривредних производа према другим групама, односно према просеку малопродајних цена, иако стално на минимуму, ипак су значајно варирали, приближивши се у два наврата просечним малопродајним ценама, односно ценама индустријских производа (и ценама услуга) – у 1995. и 2000. години.

С друге стране, иако је после 2000. године заустављено апсолутно опадање цена пољопривредних производа (што је већ истакнуто, видети Графикон 2 и одговарајући коментар), показује се да је управо у периоду након 2000. дошло до драстичног погоршања паритета цена пољопривредних производа у односу на просек малопродајних цена и у односу на све посматране велике групе производа и услуга. Минималне вредности (око 60) овако исказани паритети цена пољопривредних производа имали су у 2002. и 2003. години, дакле на самом крају посматраног периода.

Графикон 6. Паритети малопродајних цена основних група пољопривредних производа у односу на просек цена пољопривредних производа

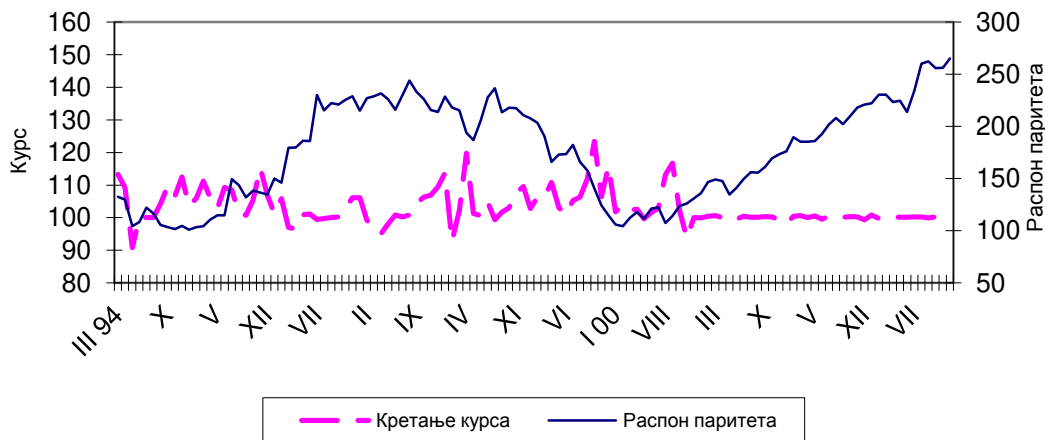

На Графикону 4 приказани су индекси цена пољопривредних производа, укупно и по основним групама у оквиру те велике групе производа, обрачунати на описани начин, а на Графикону 5 паритети цена посматраних група пољопривредних производа током посматраног периода (1990–2003) у односу на просек малопродајних цена укупно, и најзад на Графикону 6 одговарајући паритети у односу на просек малопродајних цена пољопривредних производа.

Као што се види на Графикону 5, током посматраног периода било је изразитих варијација релативних цена посматраних група производа, иако се у целини може указати на значајно лошије паритете цена свежег воћа и нарочито свежег поврћа. Пажњу, међутим, привлаче последње године (2002. и 2003) у којима је дошло до наглог погоршања релативних цена свих посматраних група, а посебно свежих јаја.

Сличне се констатације могу извести на основу Графикона 6, где су посматране релативне цене ових група пољопривредних производа у односу на просек малопродајних цена пољопривредних производа у целини.

Графикон 7. Кретање курса и распона релативних цена III 1994 – XII 2003.

Закључак

У раду је презентирана анализа кретања малопродајних цена одређених група производа и услуга заснована на специфичном поступку прерачунавања динарских, номинално изражених цена у цене у чврстој валути, а на које је затим примењен званични пондерациони систем који користи и официјелна статистика. Изложени резултати емпиријске анализе кретања малопродајних цена пољопривредних производа указују да су током

целог посматраног периода (1994–2003) цене пољопривредних производа биле ниже или знатно ниже од општег нивоа цена малопродајних производа, односно од нивоа цена индустријских производа и цена услуга. Ови резултати још једном су потврдили већ добро познате чињенице да су управо ови производи током целог периода имали и значајну социјалну улогу. Нарочито су неповољна била кретања цена пољопривредних производа, и то током читавог посматраног периода, па чак, односно нарочито, и после 2000. године када је заустављен и преокренут до тада јасно изражен тренд и апсолутног опадања нивоа цена пољопривредних производа.

Литература

- Беговић, Борис и Буквић, Рајко.- "Институционални аспекти антимонополске политике", Зборник радова са саветовања *Стратегија развоја Југославије и укључивање предузећа у светску привреду*, Копаоник, 16–18. март 1998, стр. 179–186.
- Буквић, Рајко.- *Регионални аспект примарне расподеле у југословенској привреди*, докторска дисертација, Економски факултет, Београд, 1997.
- Буквић, Рајко.- Антимонополска политика у СРЈ – наставак пута у ћорсокак, *Економика предузетништва* (Београд), година XXXVII, број 3, 2001, стр. 65–67.
- Буквић, Рајко.- "Цене комуналних услуга 1994–2001.", *Економика предузетништва* (Београд), година XXXVIII, број 1, 2002, стр. 6–17.
- Буквић, Рајко.- "Паритети малопродајних цена пољопривредних и прехранбених производа 1990–2003. године", *Економика пољопривреде* (Београд), година LI, број 3–4, 2004, стр. 189–198.
- Буквић, Рајко и Хинић, Бранко.- "Временске серије у сталним ценама и проблем преласка на неоригиналну базну годину", *Економска мисао* (Београд), година XXV, број 4, 1992, стр. 411–421.
- Буквић, Рајко и Илић, Миодраг.- "Цене у првој половини деведесетих", *Економика* (Београд), година XXXII, број 11–12, 1996, стр. 516–523.
- Економска и пословна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1994.
- Закон о систему друштвене контроле цена, *Службени лист СФРЈ*, број 84, 1989.
- Јурковић, Лидија.- "Југословенска инфлација проматрана кроз цијене произвођача индустријских производа", зборник *Југословенски економисти о инфлацији*, Београд, 1989.
- Куколеча, Стеван.- *Организационо-пословни лексикон*, Завод за економске експертизе, Београд, 1990.
- Милановић, Милан Р. и Ђоровић, Милутин Т.- "Тржиште и политика цена агроиндустријских производа", Тематски зборник *Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе*, Институт за економику пољопривреде и Економика пољопривреде, Београд, 2004, стр. 175–185.
- Статистика цена – номенклатуре производа и услуга за прикупљање цена и пондери за индексе сена*, Методолошки материјали, број 382, Савезни завод за статистику, Београд, 1998.
- Тркуља, Милан; Гајић, Миливој и Ковиљко, Ловре.- *Паритети релевантни за аграрну политику*, Економски факултет, Суботица, 1980.
- Уредба о мерама за спречавање и отклањање поремећаја на тржишту изазваних злоупотребом монополског положаја, *Службени гласник РС*, број 8, 1995, са изменама и допунама: број 42, 1995 и 34, 1996.
- Уредба о престанку важења Уредбе о мерама за спречавање и отклањање поремећаја на тржишту изазваних злоупотребом монополског положаја, *Службени гласник РС*, број 36, 2000.

MONTHLY DYNAMICS AND RELATIVE RETAIL PRICES OF AGRICULTURAL PRODUCTS 1994–2003

Rajko Bukvić

Abstract: The paper analyses monthly dynamics of retail prices of agricultural products during the period 1994-2003 and their relationship with prices of industrial product and services' prices. Empirical analysis was made upon official statistical data about monthly average retail prices in Serbia. For the examination of the inflation influence the prices are in german marks, i. e. euro calculated, using real ("street") exchange rate. Using ponders by official statistical price methodology the individual and group price indices for all products/services are calculated, related to the average prices realized in the 1994 (without january). The results of empirical analysis have shown that

agricultural products' prices were lowest in relation to all other retail prices and constant under their level in 1994, with decrease trend until 2001 when this trend was broken. Within the big group of agricultural products the differences in trends for minor groups of products are observed.

Key Words: retail prices, relative prices, agricultural products, inflation.